

УДК 343.1

Гладіліна О.В.

*аспірант кафедри криміналістики та судової медицини
Національна академія внутрішніх справ*

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ З ДЕРЖАВНИМИ СПЕЦІАЛІЗОВАНИМИ СУДОВО-МЕДИЧНИМИ УСТАНОВАМИ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ УМИСНИХ ВБИВСТВ

Постановка проблеми. Застосування спеціальних медичних знань під час розслідування умисних вбивств є неможливим без взаємодії органів досудового розслідування з державними спеціалізованими судово-медичними установами. Взаємодія слідчого з судово-медичним експертом на етапах прийняття рішення про призначення судово-медичної експертизи та її подальшого виконання вкрай потрібна. Вона дасть змогу поставити перед судово-медичним експертом точніші запитання, з'ясувати окремі обставини, підвищити якість висновку експерта, що підвищить ефективність розслідування умисних вбивств.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Питання взаємодії органів досудового розслідування з експертними установами розглядається у роботах таких науковців: І.Г. Галдецької, А.Г. Гаркуши, В.Г. Гончаренка, В.Я. Горбачевського, С.О. Книженка, В.Е. Коновалової, А.М. Лазебного, О.С. Луньової, О.С. Саїнчина, В.В. Топчія та інших. Однак у дослідженнях приділено мало уваги формам взаємодії слідчого та судово-медичного експерта на всіх етапах проведення розслідування умисних вбивств. Крім того, залишається низка не вирішених і дискусійних питань, які пов'язані з видами, формами та змістом взаємодії, що зумовило актуальність теми дослідження.

Формулювання завдання дослідження. З огляду на сказане завданням дослідження є аналіз взаємодії органів досудового розслідування з державними спеціалізованими судово-медичними установами під час розслідування умисних вбивств на основі вивчення слідчої та експертної практики, а також окре-

мих нормативно-правових актів, які регулюють їх діяльність.

Виклад основного матеріалу. Під час проведення дослідження видів та напрямів взаємодії органів досудового розслідування з державними спеціалізованими судово-медичними установами під час розслідування умисних вбивств нами сформовані основні їх напрямки.

С.І. Ожегов визначає поняття взаємодії як взаємний зв'язок явищ, взаємну підтримку, узгодження дій між суб'єктами для виконання поставлених завдань [1, с. 124]. У процесі розслідування умисних убивств постійно взаємодіють між собою слідчі, оперативні працівники відділів поліції, прокурори та державні спеціалізовані судово-медичні установи в особі судово-медичного експерта.

Основним завданням взаємодії органів досудового розслідування з державними спеціалізованими судово-медичними установами є виявлення та розслідування злочинів проти життя та здоров'я людини, притягнення до встановленої законодавством кримінальної відповідальності осіб, що їх вчинили. Досліджуючи та аналізуючи криміналістичну характеристику умисних вбивств, ми прийшли до визначення основних принципів взаємодії: по-перше, самостійність органів досудового розслідування у процесуальній діяльності; по-друге, нерозголошення даних досудового розслідування; по-третє, застосування наукових, технічних та методичних досягнень під час розслідування злочинів; по-четверте, покладення відповідальності на керівників органів досудового розслідування та державних

спеціалізованих судово-медичних установ щодо належної взаємодії між ними під час розслідування умисних убивств.

Важливе правове значення проведення судово-медичної експертизи як слідчої (розшукової) дії тісно пов'язане з установленням об'єктивної сторони злочину. Об'єктивна сторона злочину – це зовнішня характеристика процесу скоєння злочину, наслідки та причинний зв'язок між ними. До факультативних ознак об'єктивної сторони належать події злочину, тобто час, місце, спосіб, обстановка, знаряддя та засоби, що спричинили тяжкі наслідки. Для успішної боротьби зі злочинністю, а також захисту прав і законних інтересів громадян необхідно, щоб у кожному кримінальному провадженні була встановлена точна послідовність обставин злочину. Це досягається за допомогою доказової бази [2, с. 87].

Відповідно до ст. 84 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) доказами у кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому законодавством порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження. Процес доказування включає збирання, фіксацію та перевірку доказів, встановлення зв'язку з досліджуваною подією та формування на основі отриманих даних висновків про винність особи у вчиненні злочину. Під час виявлення та дослідження доказів слідчий, прокурор, слідчий суддя та суд відновлюють у своїй свідомості картину злочину. Відповідно до ч. 2 ст. 94 КПК України жоден доказ не має наперед встановленої юридичної сили [3].

Відповідно до КПК України видами доказів у кримінальному провадженні є такі:

- показання;
- речові докази і документи;
- висновок експерта.

Показання – це відомості, які надаються в усній або письмовій формі під час допиту підозрюваного, обвинуваченого, свідка, потерпілого або експерта щодо обставин, відомих у

кримінальному провадженні, що мають значення для ефективності розслідування.

Речовими доказами є матеріальні об'єкти, які були знаряддям вчинення кримінального правопорушення, зберегли на собі сліди або містять інші відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження, зокрема предмети, що були об'єктом протиправних дій, гроші, цінності та інші речі, набуті кримінально протиправним шляхом або отримані юридичною особою внаслідок вчинення кримінального правопорушення. Що стосується документів, то це спеціально створений матеріальний об'єкт, який містить зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення тощо відомості, які можуть бути використані як доказ факту або обставин, що встановлюються під час кримінального провадження.

Висновок експерта – це докладний опис проведених експертом досліджень та зроблені за їх результатом висновки, обґрунтовані відповіді на запитання, поставлені особою, яка залучила експерта, або слідчим суддею чи судом, що доручив проведення експертизи (ч. 1 ст. 101 КПК України) [3]. Якість доказів, які отримані за допомогою судових експертиз, зокрема судово-медичної експертизи, тобто їх достовірність, достатність, об'єктивність та належність залежать не лише від експерта, але й від тих попередніх відомостей, які висвітлюють подію вчинення злочину. Крім того, експерту повинні бути зрозумілі мета і сутність поставлених йому питань.

Сьогодні не існує затверджених методологічних рекомендацій щодо призначення судово-медичних експертиз. Орієнтовний перелік питань щодо проведення судово-медичної експертизи трупів, який розміщений у Правилах проведення судово-медичної експертизи трупів, не містить специфічних питань, які стосуються окремого виду умисного вбивства. Такі питання органи досудового розслідування повинні призначати самі (залежно від виду умисного вбивства, обставин події, знаряддя вбивства та інших чинників). На жаль,

органи досудового розслідування включають у загальний орієнтований перелік питань такі, відповідь на які не завжди є ефективною під час розслідування умисних вбивств, тому виникає потреба у додатковій експертизі. Досліджуючи та аналізуючи постанови щодо призначення судово-медичних експертиз в рамках кримінальних проваджень за ст. 115 Кримінального кодексу України (далі – ККУ) у кількості 350 за період 2013–2017 років, нами були отримані дані щодо поставлених питань перед судово-медичними експертами, які відображені у таблиці 1.

На підставі результатів аналізу, наведених у таблиці 1, та за матеріалами розглянутих кримінальних проваджень за 2013–2017 роки можна зробити висновок, що питання, які поставлені на вирішення судово-медичному експерту, здебільшого не є коректними, оскільки не стосуються

обставин кримінального провадження за ст. 115 ККУ, що знижує ефективність проведення розслідування. Насамперед, на нашу думку, така проблема виникає через відсутність взаємодії між органами досудового розслідування (в особі слідчого) та державними судово-медичними установами (в особі судово-медичного експерта). Таким чином, аналізуючи перелік поставлених питань, ми прийшли до таких висновків.

Слід визначити основні питання про наявність та характер ушкодження, вид знаряддя, за допомогою якого були завдані ушкодження, механізм спричинення ушкодження. Так, характер ушкодження може бути встановлений відразу під час огляду трупа на місці події (синець, рана, садно) або після додаткових досліджень. З огляду на характер та особливості ушкодження можна встановити вид знаряддя скоєння злочину. Якщо таких особливостей

Таблиця 1

Результати аналізу постанов про призначення судово-медичних експертиз під час проведення розслідування умисних убивств

Поставлені питання судово-медичному експерту	Кількість постанов
Яка причина смерті?	350
Чи є на тілі тілесні ушкодження, якщо є, то їх характер, тяжкість, локалізація, кількість та давність?	350
Який механізм утворення тілесних ушкоджень?	350
Час настання смерті?	300
Чи є в крові алкоголь або наркотичні речовини?	220
Який причинний зв'язок між смертю і кожним із тілесних ушкоджень, що були виявлені?	200
Скільки часу прожила особа після заподіяння їй тілесних ушкоджень? Чи могла вона чинити активні дії?	182
На які захворювання за життя хворіла особа, чи могли вони вплинути на її смерть?	223
Який час пройшов від моменту заподіяння потерпілому тілесних ушкоджень до настання смерті?	218
Чи можливо визначити послідовність завдання потерпілому тілесних ушкоджень? Якщо так, то яка вона?	102
Одним або декількома знаряддями (скільки саме) заподіяні тілесні ушкодження потерпілому?	102
Чи могли утворитися тілесні ушкодження, виявлені на трупі потерпілого, за термін, вказаний у постанові?	10
Чи є тілесні ушкодження на тілі померлого в місцях, доступних для самоспричинення?	10
До якого ступеня тяжкості належать отримані тілесні ушкодження?	84
Чи були виявлені на тілі постраждалого тілесні ушкодження, які не мають причинного зв'язку з убивством?	5
Який ступінь тяжкості тілесних ушкоджень усіх загалом і кожного окремо, завданих особі?	101
Предметами якого типу спричинені тілесні ушкодження особі?	1
Чи могли тілесні ушкодження, спричинені особі, виникнути в результаті завдання численних ударів ногами?	18
Чи могли тілесні ушкодження, завдані особі, виникнути від удару дерев'яним стільцем?	18
Чи могла особа отримати тілесні ушкодження (чи їх частину) внаслідок падіння з висоти власного зросту та твердої поверхню?	18

немає, то у висновку експерта вказується тільки тип ушкодження. Наприклад, про синці та садна, які мають невизначену форму, вказують, що вони спричинені тупим предметом. Якщо ж все-таки особливості подібних пошкоджень дозволяють підозрювати певний предмет, то це зазначається. Наприклад, від удару пряжкою ремня, від удару кастетом тощо на тілі можуть залишитися садна або синці, що повторюють форму поверхні зіткнення, які дозволяють за формою та розмірами встановити можливість дії певного предмета. Механізм заподіяння ушкоджень також визначається за особливостями ушкоджень. Наприклад, за наявності саден у вигляді волочіння, механізмом заподіяння ушкоджень буде тертя [4, с. 65].

На жаль, механізм заподіяння ушкоджень, тобто спосіб заподіяння ушкодження не завжди цікавить слідчих, не завжди з об'єктивних і суб'єктивних причин на питання про механізм заподіяння ушкоджень можуть відповісти експерти. Але ще гірше, коли експерти не знають суті справи і відповідають на питання, поставлені під кальку, а це призводить до необ'єктивного висновку експерта. Під час визначення механізму ушкодження та відновлення події не можна забувати про одяг, який

направляється до відділу судово-медичної криміналістики для дослідження.

Отже, звертаємо увагу на значення та важливість правильного формулювання питань органами досудового розслідування, які підлягають вирішенню в ході проведення судово-медичної експертизи. Допущені за таких обставин помилки є підставою призначення повторних і додаткових експертиз, а також ускладнюють роботу експерта. Незважаючи на пріоритет охорони життя і здоров'я людини від протиправних посягань, судово-медичні експерти та працівники органів досудового розслідування ніби замкнулися на своїй професійній діяльності і не пов'язують її з виконанням завдань кримінального судочинства та з кінцевою метою – розслідуванням злочину.

Висновки. Отже, вищевикладене зумовлює необхідність і доцільність проведення спільних семінарів співробітників органів досудового розслідування та судово-медичних експертів з метою взаємного обміну досвідом, підвищення ефективності їх взаємодії, а також посилення контролю керівників за професійною діяльністю. Запропоновані заходи будуть сприяти підвищенню якості судово-медичної експертизи та оптимізації кримінального правосуддя.

Анотація

У статті автором визначені правові аспекти взаємодії органів досудового розслідування з державними судово-медичними установами під час розслідування умисних убивств. Автором зосереджена увага на відсутності методичних рекомендацій щодо взаємодії під час розслідування умисних убивств, а також запропоновані напрями такої взаємодії.

Ключові слова: взаємодія, слідчий, висновок експерта, доказ, судово-медична експертиза, судово-медичний експерт, орган досудового розслідування, умисне вбивство.

Аннотация

В статье автором определены правовые аспекты взаимодействия органов досудебного расследования с государственными специализированными судебно-медицинскими учреждениями во время расследования умышленных убийств. Автором сосредоточено внимание на отсутствии методических рекомендаций по взаимодействию во время расследования умышленных убийств, а также предложены направления такого вида взаимодействия.

Ключевые слова: взаимодействие, следователь, заключение эксперта, доказательство, судебно-медицинская экспертиза, судебно-медицинский эксперт, орган досудебного расследования, умышленное убийство.

Hladilina O.V. Legal aspects of the interaction of pre-trial investigation bodies with state specialized forensic institutions during the investigation of murders**Summary**

The author defines the legal aspects of the interaction of pre-trial investigation bodies with state specialized forensic institutions during the investigation of murders. The author focuses on the lack of methodological recommendations for interaction during the investigation of murders, as well as the directions of this type of interaction.

Key words: interaction, investigator, expert opinion, evidence, forensic medical examination, forensic medical expert, pre-trial investigation body, murder.

Список використаних джерел:

1. Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка: 80 000 слов и фразеологических выражений. Москва, 1999. 944 с.
2. Баулін В.Ю, Борисов В.І., Тютюгін В.І. та ін. Кримінальне право України: загальна частина / за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. Харків: Право, 2010. 456 с.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI / Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 02.04.2018).
4. Герасименко О.І., Антонов А.Г., Герасименко К.О., Комісарова Н.О., Комісаров М.Л. Судова медицина: підручник / за ред. О.І. Герасименка. Київ: КНТ, 2016. 630 с.